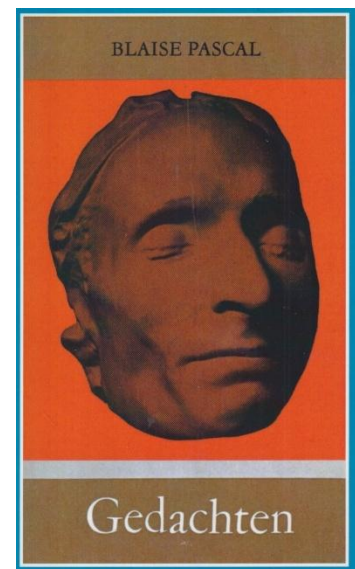

Johannes Andreas Cornelious Lenders werd geboren te Kessel op 20 september 1924; priester gewijd op 2 april 1949. Benoemd te Rolduc 24 juli 1949. Naar de universiteit Nijmegen gaat hij op 1 september 1950 voor de studie Frans. Kandidaatsexamen Rom. Letteren 28 januari 1953; doctoraal examen Rom. Letteren op 14 mei 1957. Met ingang van 1 september 1957 is hij vast leraar op het Gymnasium Rolduc aangesteld (vergadering 29 augustus 1957).

Op binnenkant omslag boek over de Pensées van Pascal door J.A.C Lenders

Pascals *Pensées* is ontegenzeggelijk een van de merkwaardigste boeken van alle tijden. In de eerste plaats omdat het eigenlijk helemaal geen 'boek' is. Het is niet anders dan een verzameling ongeordend achtergelaten aantekeningen, volgens de gangbare opvatting bestemd om uitgewerkt te worden tot een groot werk ter verdediging van de christelijke godsdienst. Dus slechts brokstukken, waarvan vele echter een imponerende kracht en schoonheid bezitten, gelijk de fragmenten van de Griekse plastiek die, hoe geschonden ook tot ons gekomen, het creatief vermogen van hun maker duidelijk tonen. Zoo heeft men de *Pensées*, 'het schoonste werk van het Franse proza' kunnen noemen (Giraud). Een dergelijk oordeel moge betrekkelijk zijn, zeker is dat er van weinig welverzorgde boeken zulk een onvoorstelbare invloed is uitgegaan als van dit postume werk, dat nog steeds levend en werkzaam is tot in de nieuwste wijsgerige stromingen. Op de ordening van de nagelaten stukken hebben de bekwaamste onderzoekers al hun scherpzinnigheid aangewend en nog steeds worden er pogingen tot een hergroepering gedaan, die aan de inhoud nog meer recht zou kunnen laten wedervaren. Door het werk van L. Brunschwig is evenwel een aanvaardbare en bruikbare ordening tot stand gekomen welke men ook in deze Nederlandsche vertaling zal vinden. Men kan zich overigens licht voorstellen dat er onder de fragmenten verscheidene zijn die alleen voor de kenners en specialisten hun volle waarde hebben; in deze bloemlezing zijn die dan ook niet opgenomen. Wat men hier aantreft, zijn de vele gedachten die zowel door hun diepte als door hun eenvoud van direct belang zijn voor allen die een weg tot geestelijke verdieping zoeken. Pascal, de grote mathematicus, de man ook, die een apologie voor het geloof wilde leveren met redelijke argumenten, is toch vóór alles de doorvorser van het innerlijke leven, die de mens kende tot in de diepte van zijn misère en de hoogte van zijn grandeur. Zijn inzichten daarin heeft hij neergelegd in uitspraken die door hun pregnante helderheid en hun superieure bezinning een treffende overtuigingskracht bezitten.

1962 Het Spectrum Prisma boek

INLEIDING van het boek door J.A.C Lenders

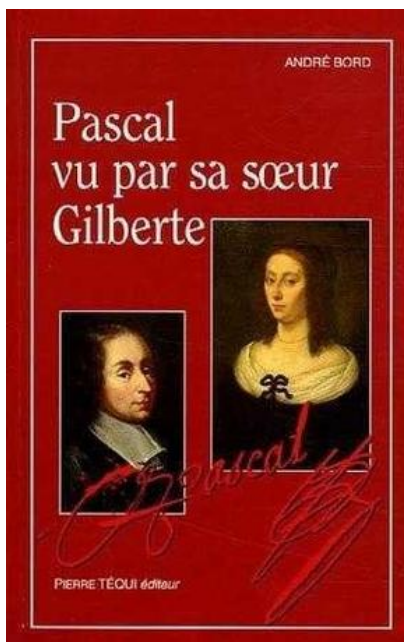
Een rationalist, die God langs de weg van de rede wilde bewijzen; een overtuigd jansenist, die de dood als hoogste afgrond aan zijn linkerkant zag; een geleerde, die met de natuurwetenschappen brak omdat hij ze strijdig vond met het geloof – wat kan zo iemand ons, moderneren, te zeggen hebben?

Pascal was geen rationalist, geen abnormale, geen gekwelde; wij oordelen

over hem zonder hem te kennen. Van de schoolbanken herinneren wij ons een paar treffende aforismen, zoals over de mens als denkend riet en over het hart dat zijn redenen heeft; verder laten wij zijn werk maar ongelezen, want het is, zeker in de oorspronkelijke tekst, toch wel erg moeilijk, als wij het eerlijk moeten bekennen.

Blaise Pascal werd op 19 juni 1623 te **Clermont-Ferrand in Auvergne** geboren en stierf op 19 augustus 1662 te **Parijs**, 39 jaar oud. In dit korte leven bleek hij een der grootste genen van de mensheid. Het spreekt vanzelf, dat wij thans niet meer alles voor lief nemen wat de traditie over het vroegwijze wonderkind vertelt; hedendaagse vorsers hebben reeds veel naar het rijk der legende verwezen. Er valt evenwel niet te tornen aan het feit dat de knaap op zeer jeugdige leeftijd al opmerkelijke verhandelingen schreef, zoals over het geluid, in 1634, en over de kegelsneden, in 1639. De natuurwetenschap boeide hem toen hij nog een kind was.

Zijn vader, Etienne Pascal, magistraat en zelf een bekend wiskundige, verkocht in 1631 zijn ambt en ging zich metterwoon in Parijs vestigen, om zich geheel en al aan de opvoeding van zijn drie kinderen te kunnen wijden. Dat waren naast Blaise de beide meisjes **Gilberte** (de oudste, die al gauw de plaats van de te vroeg gestorven moeder innam) en **Jacqueline**, twee jaar jonger dan haar broer.

In Parijs wordt Blaise graag toegelaten tot de kring der toenmalige geleerden, met wie zijn vader contacten heeft en die geregeld tezamen komen in het Minimien-klooster, rondom de gastvrije en naïeve pater **Mersenne**. Daar ontmoet hij onder meer de geleerde **Roberval**, een voorloper van Newton, de meetkundige en uitvinder **Desargues**, de fysicus en wijsgeer **Gassendi**.

Het is een grootse tijd. Het natuurwetenschappelijk leven is in gisting. Reeds in het begin van de zestiende eeuw verdrong Copernicus het Ptolemeïsche wereldbeeld: hij liet de aarde wentelen om de zon. Een eeuw later bevestigden de onderzoekingen van Galilei de juistheid van wat Copernicus leerde en logenstraffen zij het bekrompen standpunt van de Kerk. Bacon maakt de inventaris van het menselijk weten op; hij verkondigt de noodzaak om op de ingeslagen weg verder te gaan en voorspelt grandioze dingen voor de komende tijden. Dan breekt, op het gebied van het speculatieve denken, Descartes met de middeleeuwen...

In deze tijd leeft Pascal. Hij leeft er volkomen in. Met het stijgen der jaren neemt hij een steeds werkzamer aandeel in wat zijn tijdgenoten beroert.

Toen in 1639 de opvoeding van de kinderen nagenoeg voltooid was, nam Etienne Pascal een hoge functie bij de belastingen in de provincie aan, officieel omschreven als 'Commissaire député par Sa Majesté en la haute Normandie pour l'impôt et la levée des taxes'. Hij vestigde zich te Rouen. Omdat zijn vader nu veel met rekenwerk te doen kreeg, vond Blaise een **rekenmachine** voor hem uit, een kunststuk, waaraan de perfectionist tien jaar werkte en waarvan de practicus met het oog op de verkoop een vijftigtal exemplaren liet aanmaken. *Belangrijker* is echter, dat de Pascals te

Rouen kennis maakten met het **jansenisme**. In 1646 brak vader Pascal, bij een poging een duel te verhinderen, door een val op het ijs zijn dijbeen. Twee edellieden brachten hem naar huis en bleven hem enkele maanden in zijn woning verplegen. Zij waren het die hem spraken van de 'nieuwe' geloofsrichting. Vader, zoon en dochters 'bekeerden' zich van een lauw tot een vurig **katholicisme**.

Met Blaise's gezondheid stond het intussen lang niet goed. Die was altijd al wankel geweest; vanaf zijn achttiende jaar ging het, naar het getuigenis van Gilberte (die een biografie over haar broer schreef), dagelijks achteruit. Maar nu konden zijn benen hem niet meer dragen, hij moest zich met behulp van krukken voortstlepen. Daarbij kwelden hem ondraaglijke hoofdpijnen. Wat hij precies mankeerde, weet men nog altijd niet. Men vermoedt dat het allemaal iets met neurasthenie had uit te staan, zenuwuitputting, gedeeltelijk te verklaren als gevolg van de mateloze arbeid die hij zich oplegde. Hoe dan ook, door ziekte gedwongen ging hij **in 1647 met Jacqueline in Parijs** wonen. Daar hadden, op 23 en 24 september, de bekende gesprekken met de toen **eenenvijftigjarige Descartes** plaats – waarvan deze laatste ten onrechte de indruk overhield, dat Pascal naderhand dank zij hem zijn theorieën over 'het evenwicht der vloeistoffen' kon opstellen. Ondanks zijn ziekte stortte Pascal zich in de experimenten. Had hij in Rouen reeds onafhankelijk **Torricelli's** proeven met het kwik nagedaan en uitgebreid, thans toonde hij op de Puy-de-Dôme en later op de Tour Saint-Jacques onomstotelijk aan, dat de natuur geen afkeer van het luchtledige heeft. De *expériences sur le vide* stelden vast, tegen een lange traditie in, tegen de grote Descartes in, dat het luchtledige bestaat: een triomf voor de eerst vierentwintigjarige geleerde!

De doctors hadden hem sinds enige tijd aangeraden, rust te nemen, zich te ontspannen. Hij had hun raad in de wind geslagen. Nu zijn vader echter in 1651 gestorven was en Jacqueline, die een regelmatige bezoeker van het in de buurt gelegen nonnenklooster **Port-Royal** was geworden, de wens kenbaar maakte daar in te treden – hetgeen in 1652 gebeurde –, stond Pascal alleen, want **Gilberte was al enkele jaren getrouwd met Florin Périer** en woonde in Clermont-Ferrand. Om de eenzaamheid te ontvluchten, zocht hij afleiding. Men heeft deze 'mondaine' periode in Pascals leven schromelijk overdreven: misschien is hier de strenge non Jacqueline schuld aan, die niet licht oordeelde over de 'afdwalingen' van haar broer. Pascal is echter nooit een losbol, een bon vivant geweest. In de salons die hij bezocht, te midden van de vrienden met wie hij omging, een Chevalier de Méré, een duc de Roannez, een Miton, maakte hij eerder een houderige indruk. Trouwens, zijn werk lag niet stil. Meer dan ooit ging hij op in wetenschappelijke lezingen, reizen, proeven, correspondentie, studie – tijd voor lichtzinnige

avonturen liet dit meer op weetgierigheid en eerzucht gericht bestaan hem nauwelijks. De vraag of Pascal de liefde heeft gekend, mag dan ook ontkennend worden beantwoord, al staat een knappe *Discours sur les Passions de l'Amour* op zijn naam, waarvan Brunschvicg echter op goede gronden bestrijdt dat Pascal er de auteur van zou zijn.

Wel verscherpte zich in deze jaren zijn psychologisch inzicht, leerde hij door de ervaring – die grote leermeesteres, die hem ook op het gebied van de exacte wetenschappen tot grote resultaten had geleid – wat een honnête homme is, hoe vrijdenkers en ongelovigen hun leven zin geven. Met name **de Méré** was in dit verband een kostelijke compagnon. Zou Pascal zonder hem ooit zo diepzinnig over de esprit de finesse hebben kunnen schrijven?

Toch bevredigde deze levenswijze hem niet. Zij liet zijn diepste verlangens onvervuld. Herhaaldelijk, bijna dagelijks bezocht hij Jacqueline in Port-Royal. Hij maakte een zware geestelijke crisis door, die hem zijn 'ellende' tastbaar deed gevoelen. **De crisis bereikte een hoogtepunt in de nacht van 23 op 24 november 1654.** Het schijnt dat God – 'de God van Abraham, Isaïc en Jacob' – hem toen een mystieke ervaring heeft geschonken, waarvan wij de weerslag vinden in het vermaarde *mémorial*, dat achter deze inleiding staat afgedrukt. Het geschriftje *Sur la conversion du pécheur* geeft ons een idee van Pascals worsteling, in die dagen en weken 'dat de ziel nog niet de betovering voelt waarmee God de gewoonte in de vroomheid beloont', dat de rede alléén de weg voor de genade voorbereidt. In die toestand 'ziet de ziel de dingen en zichzelf in een nieuw licht. ... Zij kan niet meer rustig genieten van de dingen die haar bekoring uitmaakten. ... Maar zij vindt nog meer bitterheid in de oefeningen van vroomheid dan in de ijdelheid van deze wereld.' De extase-nacht en een preek van Monsieur Singlin op 8 december betekenden het einde van zijn twijfels. Op aanraden van zijn geestelijke leidsman, dezelfde Singlin, verlaat Pascal 7 januari 1655 Parijs en neemt zijn intrek ten huize van de duc de Luynes, vlakbij Port-Royal. Hij is bekeerd. Voor goed.

Port-Royal was in de zeventiende eeuw een belangrijk centrum van geestelijk leven. Toen Mère Angélique Arnauld in 1608 overste van dit in de dertiende eeuw gesticht nonnenklooster werd, trof zij het in desolate toestand aan. Voortvarend herstelde zij er de tucht. Aanvankelijk stond de communauté onder invloed van de humane **Frans van Sales**, met wie de jonge abdis in regelmatige correspondentie stond. Later zou de hartstochtelijke abbé de Saint-Cyran er de scepter zwaaien, de man van wie Bremond fijnzinnig opmerkt, dat het zowel voor Port-Royal als voor de Saint-Cyran zelf beter ware geweest, indien zij elkaar niet ontmoet hadden. ... **De Saint-Cyran, groot vriend van Jansenius, wiens geruchtmakende Augustinus in 1640 verscheen, voerde met zijn rigorisme het klooster op de gevaarlijke weg van de jansenistische spiritualiteit.**

De Saint-Cyran stichtte te Port-Royal des Champs een afdeling voor leken, mannen die zonder gelofte een soort kloostergemeenschap vormden. Zij leidden een kluizenaarsleven en werden '**Solitaires**', eenzamen, genoemd. Onder hen bevonden zich bekende figuren, onder meer de grammaticus Lancelot, de medicus Hamon, de theoloog Nicole, en verscheidene leden van de familie Arnauld: de dichter Robert Arnauld d'Andilly, zijn jongere broer Antoine Arnauld, 'le grand Arnauld' geheten, en beider neef, de vermaarde advocaat Antoine Le Maistre. **Bij dit gezelschap sloot Pascal zich in 1655 aan.** Een eigenlijk 'Solitaire' kan hij echter niet genoemd worden; hij verbleef immers meestal te Parijs, al had hij een cel in de 'Granges'.

De jansenisten maakten juist moeilijke dagen door toen Pascal als reddende engel in hun midden kwam. De *Augustinus* van Jansenius was in 1642 door Urbanus VIII veroordeeld. Een apologie van dit werk, van de hand van Arnauld, was mede de oorzaak dat Nicolas Cornet, van

de theologische faculteit van de Sorbonne, er vijf stellingen uit distilleerde, die aan Rome werden voorgelegd en in 1653 als ketters werden afgewezen. Arnauld antwoordde met een spitsvondige distinctie: in rechte waren de gewraakte stellingen inderdaad veroordelingswaardig, maar in feite stonden zij niet in de *Augustinus*! Konden de jansenisten zich achter deze list enige tijd verschuilen, feller dan ooit laaide de strijd op, toen Arnauld in een nieuwe publicatie een zin neerschreef, in verband met de verloochening van Petrus, die een verdacht standpunt inzake de genadeleer deed vermoeden. De Sorbonne kwam wederom tussen beide en schrapte Arnauld van de lijst van haar doctoren. Arnauld besloot te protesteren en de kwestie onder het publiek te brengen. Daartoe schreef hij de lompe en onverteerbare *Lettre à un duc et pair*, maar toen hij deze brief aan zijn vrienden van Port-Royal voorlas, toonde niemand zich enthousiast. Wanhopig wendde Arnauld zich tot Pascal. Deze accepteerde.

Zo ontstond een der meesterwerken van de Franse literatuur, de *Lettres Provinciales*, aan een gefingeerd provinciebewoner gerichte brieven over de toestand in Parijs. Onbarmhartig, en vooral geestig, hekelt Pascal de tegenstanders van de jansenisten. Is de inzet van de discussie de genadeopvatting – de drie eerste en de twee laatste van de achttien brieven handelen erover –, Pascal is zo handig, met dit vraagstuk de felomstreden casuïstiek van de jezuïeten te verbinden, waaraan hij de overige dertien brieven wijdt. De bom slaat in. Ademloos volgt Parijs het gevecht, van januari 1656 tot juni 1657. Dan verschijnt de laatste van de serie brieven. Ofschoon Pascal nog aan een negentiende begint, voltooit hij deze niet meer, want ondanks hun geniale advocaat hebben de jansenisten het pleit verloren.

Hoe kwam Pascal ertoe, zich op te werpen als verdediger van dit ketterse rigorisme? Het is wel zeker dat, pas bekeerd als hij was, de laxistische moraal, die sommigen predikten, hem tegenstond. Maar lag de streng-conservatieve richting van het jansenisme hem dan zoveel te beter? De vooruitstrevende wetenschapsman schijnt in godsdienstzaken behouden gezind geweest te zijn. Toch mogen wij aannemen, dat hij zich niet zonder grote moeilijkheden aan Jansenijs spiritualiteit gewonnen gaf: zijn contacten met het jansenisme dateren immers reeds van 1646, zonder dat zij hem noemenswaardig beïnvloedden, en als Jacqueline niet zo had aangedrongen, is het zeer de vraag of Pascal ooit een der 'Solitaires' geworden was. Toen hij echter eenmaal in Port-Royal was, kon hij zijn nieuwe vrienden de dienst van zijn geslepen pen niet weigeren, en bovendien: zou het avontuur hem niet verlokten hebben? Vanachter de verschansing van de schuilnaam **Louis de Montalte** moet het heerlijk zijn geweest, keer op keer het Parijse publiek in verbazing te brengen. Hij kreeg er zo de smaak van te pakken, dat hij zich in die dagen volkomen met Port-Royal vereenzelvigde, daarover bestaat geen twijfel. Als het aan hem had gelegen, menen sommigen, was de achttiende brief niet de laatste geweest.

Dit neemt echter niet weg, dat de echte Pascal niet in de liefdeloze *Lettres Provinciales* te vinden is. Die moet men zoeken in de *Pensées*.

Het plan om een '**Apologie van de christelijke godsdienst**' te schrijven schijnt Pascal te hebben opgevat in de tijd, dat hij aan de *Lettres Provinciales* bezig was, misschien na het wonder met de Doornenkroon, waardoor zijn nicht van een kwaadaardige oogfistel genas. Omstreeks 1658 was het plan rijp genoeg om het in een drie uur durende lezing te Port-Royal uiteen te zetten. De *Apologie* is echter nooit voltooid. Tegenwoordige Pascal-kenners beweren, op goede gronden die hier niet ter zake doen, dat het werk aan het eind van 1658 even ver gevorderd was als toen men het bij zijn dood tussen zijn papieren vond. Waarom was hij ermee gestaakt? Het is niet uitgesloten, dat zijn steeds verergerende ziekte hem belette om de, reeds provisorisch geordende, notities definitief te rangschikken. Wij weten immers positief, dat hij aan het eind van 1658, en in elk geval in het begin van 1659, zozeer was uitgeput door de inspanningen van de

voorafgaande jaren, dat elk serieus werk hem onmogelijk was. Een groot deel van de zomer van 1660 bracht hij door te Clermont, zo verzwakt dat hij nauwelijks kon lezen of schrijven. Toch dateren uit die jaren nog enkele kleinere geschriften, o.a. waarschijnlijk het prachtige '**Gebed tot God voor een goed gebruik van de ziekten**'.

Ook zocht en vond zijn rusteloze geest in deze zelfde tijd een oplossing voor het Parijse verkeersprobleem: met enkele vrienden zette hij de onderneming van de 'vijf-stuivers-karossen' op touw, die een paar maanden voor zijn dood in gebruik werden genomen. Al eerder, trouwens had de *esprit de géométrie* zijn aandeel weer opgeëist. **De laatste jaren van zijn leven keerde Pascal terug tot de wiskunde.** Op verzoek van Arnauld schreef hij de, thans verloren gegane, *Éléments de géométrie*, bemoeide hij zich met infinitesimaal- en integraalrekening, berekende hij de lijn, die een spijker beschrijft in een voortrollend wiel (de cycloïde). Ziekte, zegt men nu, moet een onvoldoende verklaring geacht worden voor het feit, dat iemand die van geen rusten weet een vergevorderde studie onvoltooid zou laten. Men zoekt de verklaring daarom liever in een karaktertrek van Pascal, zijn ongeduld. Na het enthousiasme van het begin en de haastige verkenning van het terrein is zijn geest genoegzaam bevredigd, voor uitwerking van de gevonden grote lijnen ontbreekt hem vaak de volhardende toewijding. Voort moet hij weer, naar nieuwe objecten, nieuwe problemen. Zo ging het met zijn natuurwetenschappelijk werk, niet anders ging het met de *Apologie*.

De laatste jaren van Pascals leven werden versomberd door het conflict met zijn vrienden van Port-Royal over het al of niet tekenen van het 'formulier'. Van hogerhand werd geëist, dat men in een plechtige verklaring de jansenistische leer zou afzweren. Intransigenter dan Arnauld en Nicole, verzette Pascal zich tegen elke politiek van verzoening en raadde hij aan, niet te tekenen. Dit zou een verkoeling tussen hem en Port-Royal hebben veroorzaakt. Op het getuigenis van pater Beurrier, die hem verscheidene malen tijdens zijn laatste ziekte bezocht, neemt men wel aan, dat na de zomer van 1661 in geheel andere zin een verwijdering ten opzichte van zijn vroegere strijdmakers ontstond: het allerlaatste stadium van Pascals denken zou een grote vermindering hebben gekend, hoe langer hoe meer van jansenistisch rigorisme gezuiverd zijn geweest en steeds dichterbij de katholieke orthodoxie zijn genaderd. Eenvoudig en sereen als een kind, naar de woorden van Gilberte, die hem, toen hij bedlegerig geworden was, in haar woning opnam, stierf hij, nu driehonderd jaar geleden, onthecht van alle bezit, dat hij voor het merendeel aan de armen had geschonken, bovenmenselijk geduldig in bitter lijden – als een heilige.

Veelbewogen is de geschiedenis van de *Pensées*. Etienne Perier verhaalt, hoe men na de dood van zijn oom scripta vond, '*samengeregen tot verschillende bundels, maar zonder enige orde, want het waren slechts de eerste formuleringen van zijn gedachten, die hij voor en na, naargelang zij hem invielen, neerschreef op kleine stukjes papier*'. Aanvankelijk dacht men aan een onverkorte publicatie. Men nam echter een ander besluit, toen men zich realiseerde, dat de oude strijd misschien opnieuw zou oplaaien. Arnauld, Nicole, Filleau de La Chaise en enkele anderen wilden het afgebroken werk voltooien, fragmenten van Pascal door uitvoerige commentaren uit eigen pen verbinden. **Gilberte en haar zoon Etienne verzetten zich hiertegen**, zodat in 1670 een uitgave het licht zag, onder de titel *Pensées sur la religion* en 'édition de Port-Royal' geheten, die enkel en alleen de tekst van Pascal behelsde, met weglating echter van wat onaf leek, of niet orthodox. *La Vie de M. Pascal*, van de hand van Gilberte Périer, ofschoon bedoeld om, met een voorwoord van Etienne, deel uit te maken van de oorspronkelijke uitgave, verscheen eerst in 1684. De editie van Port-Royal werd telkens herdrukt, zonder

noemenswaardige wijzigingen, totdat Victor Cousin op de ontoereikendheid ervan wees (1842). Faugère bezorgde, in 1844, voor het eerst een editie volgens de grondtekst, nadat in 1776 Condorcet diverse fragmenten uit de *Pensées* zo had gerangschikt, dat zij pasten in zijn rationalistische filosofie! De uitgaven welke op die van Faugère volgden, verschillen alleen door detailverbeteringen en door de schikking van de fragmenten. Chevalier (1925) en Massis (1929) trachtten het door Pascal uiteengezette plan en de in 1672 gepubliceerde *Discours sur les Pensées de Pascal*, van Filleau de La Chaise, in hun uitgaven te volgen. Tournier (1938) en Lafuma (1947) gingen uit van de *Copie des Pensées*, een jaar na Pascals dood gemaakt. Deze kopie behelst het eerste gedeelte, één derde van de inhoud ongeveer, en volgt een nieuwe classificatie, die naar men thans aanneemt, teruggaat op Pascal zelf.

De klassieke uitgave echter lijkt nog altijd die welke Léon Brunschvicg in 1897 (*Pensées et Opuscules*) en 1904 bezorgde. Al zal het een eeuwig probleem blijven, hoe de successieve etappes van de apologetische bewijsvoering verlopen, welk fragment in welk Artikel thuishoort, of de volgorde der fragmenten zo of anders moet zijn – veel houvast biedt Pascals eigen classificatie niet –, **Brunschvicg laat in zijn ordening de apologete spontaan en natuurlijk tot ons spreken, als een man van twijfel en geloof, als een denker, als een gewoon mens, gekweld, bangst, gerustgesteld, overtuigd. Voor deze keuze uit de *Pensées* maakten wij gebruik van Brunschvicgs uitgave, waarvan wij de nummering tussen haken gehandhaafd hebben.**

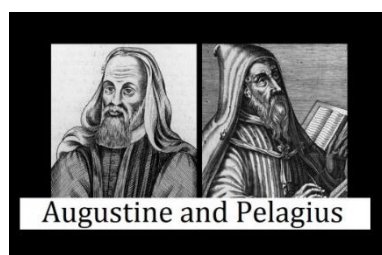
In de *Pensées* richt Pascal zich herhaaldelijk tot de ongelovige, de vrijdenker, de godloze: de *Apologie* zou juist voor deze mensen geschreven zijn. Op het eind van de zestiende eeuw reeds had de vrijdenkerij haar kop hoog opgestoken. In het begin van de zeventiende eeuw liep zij wat terug, als gevolg van de straffe maatregelen van overheidswege. Zo werd Varini in 1619 tot de brandstapel veroordeeld door het Parlement van Toulouse en kondigde het Parlement van Parijs in 1624 af, dat geen andere leer dan het Aristotelisme onderwezen mocht worden. Maar al ontwikkelde de vrijdenkerij zich niet verder, zij werd subtieler, genuanceerder, minder grijpbaar. Naast het luidruchtig ongeloof van edellieden en liederlijke poëten, dat vaak ongestraft zijn gang kon gaan, zette het rationalistische en scepticistische denken van de renaissance zich door. De geschriften, waarin zulke opvattingen werden neergelegd, waren weliswaar zeldzaam – *scripta manent* – des te meer echter werd – *verba volant* – in persoonlijke gesprekken uiting gegeven aan wat geest en hart bezighield. De anonieme *Theophrastus redivivus* is rondweg atheïstisch. Libertijnen als Des Barreaux, Guy Patin, La Mothe Le Vayer, in zekere zin Gassendi, van wiens epicurisme Molière het een en ander heeft geleerd, en tal van anderen, waren niet zonder invloed. Pascal kende enkelen van hen persoonlijk, van hun denken en doen was hij op de hoogte dank zij zijn ‘mondaine’ periode. Het denkbeeld van een apologie was overigens niet nieuw. Scepticisme en epicurisme, Montaigne en Epictetus – het onderhoud van Pascal met Monsieur de Sacy, geestelijk leider van Port-Royal toen de toekomstige schrijver der *Pensées* zich daar aanmeldde, had juist deze beide stromingen en denkers tot thema – werden gezien als grote gevaren, waartegen vele moralisten, o.a. de eerder genoemde pater Mersenne, in meestal moeizame opstellen ernstig waarschuwden. Welke indruk Pascals uitgewerkte *Apologie* zou hebben gemaakt, kunnen wij slechts gissen.

In ieder geval is de invloed der *Pensées* in de loop der tijden onmeetbaar groot geweest. In onze dagen hebben zij niets aan actualiteit ingeboet. Natuurlijk, de vorm is zeventiende-eeuws en vele fragmenten hebben op eigentijdse toestanden en gebeurtenissen betrekking. **Daar Pascal echter weinig gevoelig was voor historische evolutie, kan men nauwelijks zeggen dat hij een portret van zijn tijdgenoten geeft, zoals een La Bruyère dat**

deed, maar tekent hij veel meer de mens met zijn eeuwige eigenschappen, de onvergankelijke mens, in wat hij was, is en zijn zal. Zijn 'psychologie générale' is zo weergaloos scherp, dat wij geen moeite hebben ons in deze spiegel te herkennen. Het is trouwens opmerkelijk, dat vakpsychologen Pascal overvloedig citeren: hij moge dan geen zielkundige in de nu gangbare zin van het woord zijn geweest, hij beschikte over een grondige mensenkennis.

*Hij kent ons: hij kent vooral onze ellende. Onze morele ellende, die hij in een eindeloze stoet aan ons voorbij laat trekken, onze fysieke ellende – 'het is niet nodig dat het ganse heelal zich wapent om ons te verpletteren: een damp, een waterdruppel zijn voldoende om ons te doden'. Op grond van de vele uitspraken over de menselijke boosaardigheid heeft men hem wel een sombere pessimist genoemd. Men vergeet dan echter het perspectief, waarin alle pensées geplaatst moeten worden: het blijven de notities van een apologeet, wie een verdediging van het christendom voor ogen stond. De notities over onze **misère** bedoelden ons de valse zekerheid te ontnemen, waarop wij al te graag ons leven bouwen, zoals die over onze **grandeur** die ons uit de angst, wanneer eenmaal de laatste steunpunten zijn weggevallen, naar de vreugde moesten leiden. En beide, de ellende en de grootheid, vormen de onontwarbare mens, het grote raadsel, het mysterie, waarvoor alleen het christendom de oplossing is.*

In Pascals tijd begon een systeem in zijn voegen te kraken, dat het als statisch wereldbeeld eeuwenlang had uitgehouden. Recente ontdekkingen op het gebied van de wiskunde, de natuurkunde en de sterrenkunde deden langzamerhand de **voortgangsmyshe** ontstaan, waarvoor in de volgende eeuwen Schepper en Voorziener zouden hebben te wijken. De mens wilde zijn eigen verklaring zijn. Het was de angst van Pascal, eerlang de mens ontmenselijkt te zien, geen heerser meer over de stof, maar door de stof beheerst, geen koning meer van de schepping, maar slaaf van de door hem georganiseerde materie. Daarom verloochende hij de natuurwetenschappen echter niet – wij hebben gezien hoezeer hij ertoe bijdroeg, ook op het eind van zijn leven –, doch was het zijn toelg, geopenbaarde waarheid en menselijke voortgang te integreren in een machtige synthese. **Wilde de mens mens blijven, dan zou hij andere waarden te cultiveren hebben dan de aan zichzelf overgelaten rede.** De achttiende en negentiende eeuw lieten zich aan deze profetische waarschuwing weinig gelegen liggen. Thans voelen wij diepere behoefte, ze ter harte te nemen.

Minder kan ons Pascals jansenisme, of misschien augustinisme, bekoren: als het de hedendaagse katholieke aan rechtzinnigheid schort, staat hij dichter bij Pelagius dan bij Augustinus! Hij kent God een ruimer hart toe en heeft groter vertrouwen in de mens. Of zou de Pascaliaanse opvatting van het christendom een kleine correctie kunnen betekenen? God en mens zijn beiden een geheim, waarover de Openbaring meer heeft te vertellen dan de natuur. Hoe dit zij, of men het met Pascal eens is of niet, of men protestant of katholiek is, gelovige of ongelovige, de lectuur der Pensées blijft, voor wie er de moeite voor wil nemen, ook thans een genot. De grootse visie, maar evenzeer het eenvoudige detail, het jeugdige elan en de bezonken wijsheid, de gewaagde paradoxen, de treffende beelden, de haastig neergekrabbelde inval en het breed uitgewerkte betoog – dat alles is van een frisheid, die zelfs in een vertaling niet geheel verloren gaat.

De hierna volgende pagina's vormen slechts een keuze uit de *Pensées*. Bij het uitkiezen der fragmenten zijn wij zo te werk gegaan, dat in geen geval aan de bedoeling van het geheel verraad werd gepleegd. Dit criterium legden wij aan: duistere passages vielen uit, alsmede doublures en gedeelten die meer citaat dan Pascaltekst bevatten. Ook werden zinspelingen op zeventiende-eeuwse toestanden vaak niet opgenomen, en onafgemaakte zinnen en losse woorden bleven hoogstens een enkele keer gehandhaafd, ter wille van de eigen kleur van het werk. De polemische fragmenten, als niet tot de *Pensées* behorend, bleven in hun geheel weg. Men kan dit alles betreuren. Toch hopen wij, dat een boekje is ontstaan, dat én trouw weergeeft wat Pascal bedoelde, én beter leesbaar is dan een integrale uitgave.

Gevolgd werd de teksteditie van Brunschvicg, maar daar waar het wenselijk leek, brachten wij wijzigingen aan, ons baserend op de edities van Chevalier en Tourneur. De becommentarieerde uitgave van Chevalier heeft ons zeer grote diensten bewezen voor de achterin opgenomen nota's, die geen ander doel hebben dan de lectuur te vergemakkelijken. Veel nut hebben wij ook gehad van de mooie vertaling van dr. Sytze A. Eringa. De diepzinnige studie van Albert Béguin, 'Pascal par lui-même', en het sympathieke boekje van **dr. Serrurier**, **'De Pensées van Pascal', tenslotte, zijn kostbare wegwijzers geweest.**